

Klaas en Annie Vastenborg: Verenigd in het verzet

Inleiding:

Klaas en Annie Vastenborg trouwden op 4 augustus 1926 met elkaar. Dat gaf nogal wat voeten in de aarde, want hij was hervormd en zij streng katholiek. Toch werd het een heel gelukkig huwelijk, maar wel met een rouwrand, omdat ze kinderloos bleven. Beiden hadden een groot hart voor de medemens. Dat bleek uit het feit dat hij raadslid voor de Sociaal Democratische Arbeiders Partij (SDAP) werd in september 1931 in Nijkerk, waar hij in de raadsvergaderingen opkwam voor de armen en arbeiders. Uit idealisme ging hij in het verzet. Ook daar nam hij het op voor de verschoppelingen, in dit geval de vervolgde Joden. Door verraad eindigde zijn leven voor de lopen van het Duitse vuurpeloton op 8 maart 1945 bij de Woeste Hoeve in de gemeente Apeldoorn.

Annie werd opgeleid tot gezinsverzorgster en bood hulp en bijstand aan gezinnen die het financieel gezien heel moeilijk hadden om rond te komen. Toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak in 1940 kozen ze onvoorwaardelijk partij tegen de nazi's omdat die Joden, verzetsmensen en onderduikers oppakten en afvoerden naar de concentratiekampen. Zelf werden ze vlak voor het einde van de oorlog ook nog gearresteerd. Dat resulteerde in de executie van Klaas bij de Woeste Hoeve op 8 maart 1945. Annie overleefde haar gevangenschap, zelfs een dodenmars van Westerbork naar Grijpskerk in april 1945. Na de oorlog werd zij een jaar commandant van de vrouwenafdeling in het voormalige kamp Amersfoort, waar NSB-vrouwen zaten opgesloten. Na de oorlog woonde ze maar heel kort in Nijkerk. Begin 1946 verhuisde ze naar Amsterdam, waar ze als sociaal werkster de kost verdiende. Op 30 augustus 1984 overleed ze in de hoofdstad. Zo overleefde ze bijna 40 jaar haar man met wie ze zo graag tegelijk had willen sterven.

Klaas Vastenborg: 1897 - 1945

Jeugd:

In Nijkerk, rond 1900, waren veel inwoners in de landbouw en veeteelt werkzaam. Zo ook Jan Vastenborg, die zich verhuurde als landarbeider. Nijkerk had zich in de 18^e eeuw ontplooid tot een welvarende stad, vooral door de opkomende tabaksindustrie. In de 19^e en 20^e eeuw vestigden zich ook andere bedrijven in Nijkerk. Toch was er ook wel degelijk sprake van grote armoede onder de arbeiders en dagloners door de langdurige landbouwcrisis van 1873. In deze moeilijke tijden trouwde Jan Vastenborg op 3 maart 1897 met de Nijkerkse Aaltje van den Brink. In dit hervormde gezin werd op 28 augustus 1897 al het eerste kind geboren, hun zoon Klaas. Pas elf jaar later volgde er nog een gezinsuitbreiding toen dochter Petronella ter wereld kwam. Het was hard zwoegen voor vader Vastenborg om de eindjes aan elkaar te knopen. Na de lagere school moest Klaas ook direct een baantje zoeken om voor extra inkomsten voor het gezin te zorgen. Verder studeren was er niet bij, hoewel hij goed kon meekomen op school.

Werk:

In zijn korte werkzame leven had hij meerdere werkgevers. Zo was hij een aantal jaren boekbinder bij de bekende Nijkerkse uitgeverij en binderij Callenbach, opgericht in 1854. In samenwerking met de Nederlandsche Zondagschool Vereeniging werd er door Callenbach protestants-christelijke lectuur uitgegeven, o.a. van de bekende schrijver W.G. van de Hulst sr. Van deze bekende schrijver werden vele tienduizenden jeugdboeken verkocht. Enige jaren was hij ook nog handelsreiziger in naaimachines en trok hij langs de deuren om die machines aan de vrouw te brengen.

Een groot aantal jaren was hij in dienst van de Provinciale Geldersche Electriciteits Maatschappij (PGEM). Dat bedrijf was in 1915 opgericht, als leverancier van elektriciteit in de provincie Gelderland. Het hoofdkantoor was gevestigd in Arnhem. Bij dit bedrijf werd hij aangenomen als meteropnemer met als standplaats Nijkerk. Ook toen belde hij in Nijkerk aan bij de mensen om de meterstand op te nemen, zodat de PGEM het bedrag kon bepalen wat de bewoner van het pand op het einde van het jaar moest betalen aan elektriciteitskosten. Zo werd hij een bekend gezicht in zijn geboortestad. Al die tijd bleef hij bij zijn ouders wonen. Klaas kampte met chronische gezondheidsproblemen. Fietsen ging hem veel makkelijker af dan lopen. Bij de PGEM was hij op zijn plaats en hij genoot van de vele contacten en op sommige adressen van een kop koffie. Tijdens zijn werkzaamheden leerde hij ook zijn latere vrouw kennen, Johanna Carolina van de Weem, altijd Annie genoemd.

Johanna Carolina van de Weem: 1902 - 1984

Annie was geen Nijkerkse van geboorte. Haar wieg stond in Amersfoort in het streng katholieke gezin van haar vader en moeder, Lambertus van de Weem, die op 9 mei 1900 in 'de keistad' trouwde met Johanna Geertruida Boerssen. Van de Weem verdiende de kost als stukadoor. In het gezin Van de Weem werden zes kinderen geboren, Annie was het tweede kind, toen ze op 6 juni 1902 geboren werd. Annie doorliep de lagere school om vervolgens een opleiding te volgen als gezinsverzorgster en later sociaal werkster. Vooral met haar vader kon ze slecht opschieten. Zijn wil was wet en dat botste met de opvattingen van de eigenzinnige Annie. Ze had een eigen wil en liet die duidelijk aan hem merken. Zo ging ze met grote tegenzin naar de katholieke kerk. In een EO-interview zei ze daar dit over: 'Door mijn vader werd ik door de ene deur de kerk ingetrapt, zodat ik er door een andere deur weer uitvloog'. Er volgde nog vele botsingen met vooral haar vader en de tweespalt liep zo hoog op, dat ze al op 11-jarige leeftijd voor de eerste keer het ouderlijk huis ontvluchtte. Onderdak vond ze dan bij familieleden of kennissen. Dit herhaalde zich meerdere malen. De verhouding met haar ouders bleef daardoor altijd getroebleerd. Toen ze Klaas Vastenburg leerde kennen en die zijn meisje aan zijn ouders voorstelde, waren die er niet echt enthousiast over. Eigenlijk vonden ze de keuze van hun zoon maar niets. Een wilde stadse meid en dan ook nog eens van katholieken huize. Dat kon toch niet goed gaan, want...twee geloven op een kussen, daar sliep de duivel tussen. Toch klikte het geweldig tussen Klaas en Annie en werd er besloten ondanks weerstand van de wederzijdse ouders toch te gaan trouwen.

Huwelijk: 4 augustus 1926

Op een stralende woensdag vond hun huwelijksluiting plaats in het stadhuis van Nijkerk. Dat gebeurde in aanwezigheid van slechts een enkel familielid en enige bekenden. Ze betrokken een groot huis aan de Lazarusweg 2, na de oorlog omgedoopt in Bruins Slotlaan. Door met elkaar in het huwelijk te treden doorbraken zij de toen bestaande verzuiling. In Nederland heerste vanaf 1917 de verzuiling. De Nederlandse samenleving 'steunde' op vier zuilen: de protestants - christelijke, de katholieke, de socialistische en de algemene zuil. De mensen die binnen die zuil leefden lazen allemaal dezelfde krant, luisterden naar hun eigen omroep, stemden op hun eigen partij, waren lid van hun eigen vakbond en gingen in hun jeugd naar hun eigen scholen. De leiders van de zuilen onderhielden wel goede contacten met elkaar, zodat er toch coalitieregeringen gevormd konden worden en ons land gelukkig niet onbestuurbaar werd. Klaas en Annie golden in Nijkerk als een vrijgevochten stel. Op straat liepen ze heel vaak hand in hand en zoenden soms elkaar. Dat gold in die tijd als zeer ongepast. Er waren Nijkerkers die zich daaraan stoorden, maar Klaas en Annie trokken zich daar niets van aan. In een groot interview van de journalist Bert Pol van de Nijkerksche Courant van 6 maart 1973 vertelde Annie, dat haar man Klaas ziekelijk was. De ziekte werd niet met name genoemd. Ook was ze heel openhartig in dat interview, heel typerend voor haar. 'Door zijn ziekte konden we geen kinderen krijgen. De dokter raadde ons dat af. Dus wat doe je dan, dan stort je je op

wat anders. We hadden niet alleen de Sociaal Democratische Arbeiderspartij (SDAP), maar er waren nog zoveel andere dingen. Ik had mijn leesclubs aan huis en ik zat op een toneelvereniging waarvan ik later regisseuse werd. Ik droeg altijd gedichten voor. Ik was toujours bezig, wij allebei.' In Nijkerk golden ze als een vrijgevochten stel.

Politiek:

Het waren economisch gezien moeilijke jaren na de beurscrisis van Wallstreet in oktober 1929. Deze crisis leidde tot een grote economische wereldcrisis met vele miljoenen werklozen in de Verenigde Staten, maar ook in de grote West-Europese landen als Engeland, Frankrijk en Duitsland. Ook in Nederland waren er op het hoogtepunt van die crisis 600.000 werklozen. Er werd veel armoede geleden en onder premier Colijn van de Anti-Revolutionaire Partij (ARP), die meerder kabinetten leidde in de jaren 30, was het motto: 'De broekriem aanhalen'. Er werd bezuinigd op de lonen en bovenal op de uitkeringen. Klaas Vastenburg was een man met idealen en een van zijn idealen was om op te komen voor de arbeiders en werklozen, die het toen financieel gezien erg moeilijk hadden.

Zowel Klaas als Annie besloten lid te worden de Sociaal Democratische Arbeiders Partij (SDAP). Ze meldden zich in Nijkerk in 1931 aan als lid. De SDAP in Nijkerk was een van de kleinere partijen in de raad. De gemeenteraad telde toen 13 raadsleden. B en W bestond uit burgemeester J.C.A.M. van Kluijve (partijloos), die van 1923 tot en met 1939 de burgervader van Nijkerk was. De wethouders werden toen in 1931 A. Meiling (CHU) en D. van de Bunt (ARP). De burgemeester was de voorzitter van de raad en de beide wethouders waren in het toen geldende monistische systeem ook leden van de raad. Ze konden gewoon meestemmen over hun eigen beleidsvoorstellen. Opmerkelijk was het, vergeleken met tegenwoordig, dat er geen vaste avond was waarop de raad bijeenkwam. Er werd één keer in de maand overdag een raadsvergadering gehouden, wel op verschillende tijdstippen. Soms voor de middag, maar meestal in de middag werden de raadsvergaderingen gehouden. Commissievergaderingen vonden bijna altijd 's avonds plaats

De grootste partij was de Christelijk Historische Unie (CHU) van de hervormde zuil en dan volgde Anti Revolutionaire Partij (ARP) van de gereformeerden. Gemeentebelangen en de Rooms-Katholieke Staatspartij (RKSP) scoorden nog een paar honderd stemmen minder dan de SDAP, de derde partij van Nijkerk, bij die gemeenteraadsverkiezingen van 3 juni 1931

Annie Vastenburg was de enige vrouw uit de Nijkerkse samenleving die zich op een lijst verkiesbaar stelde. Een zeer moedige daad, want vrouwen speelden in de jaren 30, zowel landelijk als lokaal, eigenlijk geen rol van betekenis in de politiek. Annie Vastenburg trok zich niets aan van die kritiek op haar en haar man. 'Klaas gold als een rooie en ik was de rooie duivelin', vertelde ze aan de journalist Bert Pol op 6 maart 1973.

Stemmentrekkers waren Klaas en Annie bepaald niet. Dat was B. Kuis, jarenlang voor de oorlog het gezicht en boegbeeld van de SDAP in Nijkerk. Op 3 juni 1939 bij de gemeenteraadsverkiezingen kreeg Kuis 497 stemmen, Klaas Vastenburg 27 en zijn vrouw 4 stemmen. Zijn echte 'vuurdoop' in de raad onderging Klaas niet in zijn eerste raadsvergadering, maar wel in de tweede.

Het landelijke socialistische dagblad Het Volk, opgericht in 1900, was gevestigd in Amsterdam in een gebouw dat in de volksmond 'De roode burcht' werd genoemd. In een artikel van 28 oktober 1931 had de redactie van Het Volk gemeend het te moeten opnemen voor de twee socialistische raadsleden van Nijkerk.

'Het is een treurige toestand in Nijkerk en de beide Nijkerksche raadsleden, de heren Kuis en Vastenburg, hebben daar een zeer moeilijke post. Zij zijn de twee eenige raadsleden die hun taak

begrijpen. De andere raadsleden zijn geen knip voor den neus waard, wat op zichzelf geen wonder is, want dat zijn christelijke mensen en dus niet zoo goed voor hun taak berekend als socialistische.'

Dat was natuurlijk tegen het zere been van de twee grote christelijke partijen. Met name de portefeuillehouder van Sociale Zaken, de heer D. van de Bunt (ARP) trok in een lang en vlammend betoog van leer tegen de beide SDAP'ers in de Nijkerkse raad.

'Of het nu geschied is om de Nijkerksche kiezers eens duidelijk te maken hoe zwaar de twee socialistische raadsleden het hier in Nijkerk hebben, of dat zij belust waren op een pluimpje van de hogere partijgenooten wil ik niet uitmaken, maar noodig heeft men het geacht onze Nijkerksche toestanden in Het Volk te schrijven of te doen schrijven. Naar het schijnt zijn onze beide SDAP-raadsleden de kluts een weinig kwijt geraakt en zien zij geen kans meer om hun standje naar behooren hoog te houden. Hun dagblad Het Volk moer eraan te pas komen en moet hen blijkbaar een weinig steunen en hun moed inspreken. [...] In Het Volk stond met vette letters gedrukt: "Christelijke bedeeeling van werklozen; Burgerlijk Armbestuur kost te veel geld en er zijn geen mensen voor te vinden. Uitkeringen van slechts 2,50 gulden per week. De gemeente leent schoenen uit. Vrees voor zorgloosheid." 'Na zo'n aankondiging mocht men wat verwachten, maar eilaas, het viel enorm tegen. Een ophemeling van de heeren raadsleden van de SDAP of liever van één van hen en een neerhalen van de andere raadsleden. Natuurlijk, een SDAP-raadslid weet meer dan alle anderen samen, vooral wanneer die anderen hooren tot de christelijke partijen.' [...] Het is nog altijd waar, wat een oude en wereldwijze boer uit Schotland tegen zijn zoon zei: "Mijn jongen, loop een socialist uit den weg, want dat zijn mensen, die altijd royaal zijn en geuren willen met geld uit een ander zijn zak, maar zij houden hun eigen beurs altijd dicht." [...] 'Ongelukkig het volk, dat door de socialistische beginselen wordt verlokst en zich laat vangen door groote woorden en holle beloften, dat zich vergaapt aan deze schijn. Te beklagen de arbeiders, die door het socialisme ongelukkig worden gemaakt voor tijd en eeuwigheid.'

Na deze publieke oorwassing van de wethouder Van de Bunt probeerde Klaas Vastenborg toch naar zijn beste vermogen zich in te zetten voor zijn achterban en andere 'verstotenen der aarde', zoals de linkse voormannen het in die tijd noemden. Met een van die socialistische voormannen onderhield Klaas Vastenborg goede contacten. Koos Vorrink (1891 - 1955) werd zijn grote voorbeeld en inspirator. Deze socialistische leider was een bezielend spreker en geboren organisator. Regelmatig ontmoetten beide mannen elkaar in Amsterdam, waar Vorrink woonde.

In de Nijkerkse raad kwamen vooral Kuis, maar zeer zeker ook Klaas Vastenborg op voor de armen in zijn stad. Ze woonden in vaak heel kleine huisjes en verstoken van licht, gas en waterleiding. Water haalden ze uit de pomp. Die stond soms nog buiten, zodat het zich wassen, in de zomer, vaak buiten gebeurde. Al in de raadsvergadering van 29 december 1931 stelde Vastenborg de vraag of het toenmalige ziekenhuisje aan de Kruitstraat niet ingericht kon worden tot badhuis. Op 25 mei 1932 zei Vastenborg in de raadsvergadering:

'Het komt herhaaldelijk voor, dat mensen die zijn gaan baden, vlooien hebben opgelopen. Spreker noemt dat een schande, dat dit gebeurt. Op vragen omtrent het al of niet strafbaar zijn van baden op Zondag zegt de Voorzitter, dat de Zuiderzee - voorzoover die niet door de gemeente is gepacht van het Rijk - vrij is, doch dat men zich niet, zonder zich aan een strafbaar feit schuldig te maken, buiten de badgelegenheden mag ontkleeden.' In datzelfde jaar, 1932, werd door de aanleg van de Afsluitdijk op 20 september de naam Zuiderzee omgedoopt tot IJsselmeer.

Ook toen de beide socialisten zich wilden inzetten voor de werklozen in Nijkerk en een verzoek in dienden in de raad van 29 november 1933 om een steunregeling werd dat door de burgemeester Van Kluijve afgewezen. 'Er is voldoende werk voor de werklozen, zodat geen steunregeling noodig is. De

Minister heeft op grond daarvan aan het Nederlands Vakverbond (NVV) medegedeeld, dat hij geen termen aanwezig acht om stappen te doen tot het vaststellen van steunmaatregelen voor werklozen uit deze gemeente.'

Vastenborg zorgde in de raadsvergadering van 25 februari 1938 nog voor enige reuring, toen hij aan de burgemeester de vraag stelde, waarom die bij de gehouden gymnastiekuitvoering het optreden van bloote beenen had verboden. Burgemeester Van Kluijve antwoordde kort en bondig, dat dat een politiezaak was. Nederland was toen een preuts land en voerde een streng beleid inzake 'de schennis van de eerbaarheid'. Dat was het handelen in strijd met de openbare zeden. Ook in Nijkerk wilde men zich daar strikt aan houden.

In de raadsvergadering van 21 december 1938 deden Kuis en Vastenborg het voorstel een Dienst van Maatschappelijk Hulpbetoon in het leven te roepen in Nijkerk. B en W wensten daar echter niet op in te gaan, omdat in Nijkerk slechts 15 gezinnen rechtstreeks gesteund werden. Kuis verbaasde zich over het feit, dat slechts 15 gezinnen gesteund werden in Nijkerk. 'In andere gemeenten is het aantal armlastigen die bij de gemeente aanklopt, naar verhouding veel grooter. In het geheele land wenscht men de instelling van een Dienst van Maatschappelijk Hulpbetoon.' [...] De heer Vastenborg vreest, dat Burgemeester en Wethouders veronderstellen, dat de leden der S.D.A.P.-raadsfractie een op royalen voet ingerichten dienst wenschen, zooals in groote steden. Spreker zegt, dat dit niet het geval is. Wij zouden een commissie willen instellen onder voorzitterschap van een lid van het college van B en W met als leden vertegenwoordigers der bevolking: arbeiders, middenstanders, boeren enz. Die commissie zal wekelijks moeten vergaderen. Zij moet eigenlijk samengesteld zijn uit vrijwillige huisbezoekers, zegt spreker, die hunne bevindingen ter vergadering aan de commissie mededeelen. Op het oogenblik, zegt spreker, beslissen Burgemeester en Wethouders; in de praktijk echter is het de burgemeester, die uitmaakt of en welke ondersteuning verstrekt zal worden.' Dit voorstel van Kuis en Vastenborg kreeg echter geen meerderheid, slechts een enkel raadslid als de heer Zwetsloot kon daarin meegaan.

Na twee perioden in de raad gezeten te hebben voor de socialisten, nam Klaas Vastenborg afscheid van de raad op 4 augustus 1939. Samen met een ander raadslid, de heer De Zoeten werd Vastenborg uitgeluid door de nieuwe burgemeester van Nijkerk, Zwaantinus Bruins Slot. Die was op 15 februari 1939 de opvolger geworden van burgemeester Van Kluijve, die tot 30 december 1938 burgervader was geweest. Voorzitter van de raad Bruins Slot sprak kort de twee vertrekkende raadsleden toe:

'Het zijn van raadslid is niet altijd een dankbare taak. Kritiek zal U in deze jaren dan ook wel niet gespaard zijn, maar terugziende mag het u beiden een gevoel van voldoening schenken over hetgeen in Uw zittingsjaren in deze gemeente door Uw initiatief of medewerking tot stand is gekomen. Voor Uw beider arbeid in het belang van deze gemeente verdient ge dan ook blijvend de erkentelijkheid en dank van de bevolking. In de korte periode, dat ik het genoegen mocht hebben deze vergaderingen te leiden, heb ik waardering gekregen voor de wijze waarop de raad zijn zaken behandel en voor de goede sfeer, waarin de besprekingen, niettegenstaande de verschillen, die er af en toe waren, worden gehouden. Ook gij beiden hebt Uw volle medewerking gegeven, waarvoor ik U persoonlijk bij dit afscheid hartelijk dankzeg. Gij gaat thans uit de raad, maar U beiden eenigszins kennende, ben ik overtuigd, dat ge met belangstelling ons werk zult blijven volgen. Het ga u beiden, zoowel in uw persoonlijk als in Uw maatschappelijk leven verder goed.'

De heer De Zoeten sprak ook namen Vastenborg enige woorden van dank tot de burgemeester. Hij sprak de hoop uit 'dat de goede geest, welke de vergaderingen kenmerkt, tot in lengte van dagen moge blijven heerschen in de vergaderingen van dit College.'

Annie Vastenburger stond nog wel op de lijst voor de SDAP bij de gemeenteraadsverkiezingen in 1939, maar ze wist slechts 19 stemmen te vergaren.

De Tweede Wereldoorlog

Kort na het afscheid van de raad was het al duidelijk merkbaar, ook in Nederland, dat er sprake was van een grote oorlogsdreiging. Hitler was op 30 januari 1933 in Duitsland aan de macht gekomen. Ondanks de bepalingen van het Verdrag van Versailles bouwde Hitler aan een bijzonder sterk en modern leger, vloot en luchtmacht. Dat leidde op 28 augustus 1939 tot de algehele mobilisatie in Nederland. 300.000 mannen werden onder de wapenen geroepen. Vanwege zijn fysieke gesteldheid werd Vastenburger niet opgeroepen, maar hij wilde zich op een andere manier inzetten voor ons land als het bezet werd. Dat gebeurde op 10 mei 1940, toen Nederland zonder voorafgaande oorlogsverklaring werd aangevallen door de Duitsers. Op 14 mei 1940 capituleerde generaal H. Winkelman na het bombardement van Rotterdam. De koninklijke familie en de regering hadden op 12 en 13 mei de wijk genomen naar Londen.

Koos Vorrink: 1891 - 1955

Door zijn contacten met de socialistische leider Koos Vorrink, werd Klaas Vastenburger al snel duidelijk dat er verzet gepleegd moest worden tegen politiek van de nazi's. Die hadden een grote afkeer van communisten, socialisten en Joden. Koos Vorrink dook al aan het begin van de oorlog onder, maar stortte zich direct in het illegale werk. Zo was hij betrokken bij de oprichting van het illegale blad Het Parool, maar door onderlinge onenigheid besloot hij een eigen blad uit te geven: Verzet. Hij bleef contact onderhouden met de oude aanhang van de SDAP. In Amsterdam, waar hij was ondergedoken, onderhield hij regelmatig contacten met zijn oude socialistische vrienden. Ook Klaas Vastenburger bezocht hem in Amsterdam. Door hun gedeelde afkeer van het naziregime koos Vastenburger uit volle overtuiging voor het verzet tegen de nazi's. Vorrink werd later in de oorlog verraden door de dubbelspion Anton van der Waals. Hij was een zeer beruchte Vertrauensmann (V-Mann), die zowel voor het verzet als de Sicherheitsdienst (SD) werkte. Een V-Mann was iemand die in opdracht van de Duitsers infiltreerde in een verzetsgroep en voor zijn verraderswerk goed werd betaald: 'een judasloon'. Van der Waals wist het vertrouwen te winnen van Vorrink, die zijn leugenpraatjes blindelings geloofde. Op 1 april 1943 werd de groep van Vorrink door de SD opgerold en belandde hij in KZ Sachsenhausen, maar hij overleefde deze hel.

Verzetwerk van Klaas en Annie:

In de EO-gids Visie van 30 april t/m 6 mei 2022 vermeldde dat de familie Vastenburger het Annie kwalijk nam, dat zij haar man had overgehaald toe te treden tot het verzet. 'Klaas wilde zelf', was haar antwoord. Ook tijdens de Duitse bezetting bleven Klaas en Annie hun werk doen. Klaas als meteropnemer van de PGEM en Annie als gezinsverzorger. Beiden besloten in goed overleg samen verzetwerk te gaan doen. Dat werd vergemakkelijkt, doordat er geen kinderen waren. Klaas opereerde niet alleen in Nijkerk en omgeving, maar was ook actief in Amsterdam en Epe. Door zijn contacten met Vorrink was hij af en toe ook betrokken bij verzetwerk in Amsterdam, met name het onderbrengen van onderduikers. Bij zijn verzetwerk had hij de verzetsnaam 'Cees' gekregen. Zijn vrouw Annie opereerde onder de schuilnaam 'Hans'. In tegenstelling tot vele andere Nederlanders besloten ze al vanaf het begin van de oorlog zich te verzetten tegen de Duitsers. Ze waren beiden pioniers van het verzet.

In het gemeentearchief van Nijkerk kwam deze brief van burgemeester Bruins Slot op tafel. De brief was van 20 februari 1941 en gericht aan de Officier van Justitie bij de arrondissementsrechtbank in Zutphen:

'Bij de toezending van het proces-verbaal contra Klaas Vastenburg, incasseerder P.G.E.M., alhier, zij het mij vergunt het volgende onder Uw bijzondere aandacht te brengen. Gedurende mijn 2-jarige ambtsperiode in deze gemeente heb ik het echtpaar Vastenburg zeer leeren waardeeren. Vastenburg was bij mijn komst in deze gemeente lid van den Raad voor de SDAP. Al spoedig bemerkte ik, dat hij een oprecht socialist was, niet iemand die men enkel kent aan het erg 'rood' zijn, maar meer als idealist, die daadwerkelijk tracht zijn beginselen uit te leven. Om mogelijke moeilijkheden te ontgaan, die zouden kunnen ontstaan door het van zijn ambtenaar van de P.G.E.M. en raadslid, heeft hij zich bij de laatste raadsverkiezing teruggetrokken. Toch bleef daarna mijn belangstelling voor dezen man bestaan. En zoo heb ik altijd met waardeering gezien, hoe het echtpaar Vastenburg zich voor de arbeidersklasse daadwerkelijk verdienstelijk maakte. Zelf geen kinderen hebbende, was hij het die bij de laatste St. Nicolaasviering alles op alles zette om ook ditmaal het gebruikelijke feest voor honderden arbeiderskinderen doorgang te doen vinden, hetgeen hem ook gelukte. Na de oorlogsdagen in mei 1940, Nijkerk was vrij ernstig getroffen, heeft zijn vrouw zich op uitzonderlijke wijze verdienstelijk gemaakt bij de verzorging van de getroffen gezinnen. Dag in dag uit heeft zij gewerkt in samenwerking met mijn vrouw en andere dames om te trachten zoo spoedig mogelijk hulp te verleenen. Ook hijzelf leefde geheel met dezen arbeid van zijn vrouw mee. Niets was hun te veel! Zij betoonden beiden in die dagen een gemeenschapszin en offervaardigheid, die men slechts zelden aantreft. Het doet mij persoonlijk dan ook ontzettend veel leed, dat dit is voorgevallen. Aanvankelijk was ik voornemens om U persoonlijk het proces-verbaal ter hand te stellen en daarbij bovenstaande mondeling mede te deelen, maar aangezien U dit toch waarschijnlijk op schrift zoudt willen hebben en ik de eerste dagen moeilijk een reis naar Zutphen kan maken, doe ik het schriftelijk. Evenwel ben ik alsnog gaarne bereid persoonlijk nadere inlichtingen te verstrekken. Ten slotte vraag ik U Edelachtbare beleefd, op grond van bovenstaande, Vastenburg met de meeste clementie te willen behandelen. Mogelijk, dat vervolging achterwege kan blijven? Mocht dit echter niet mogelijk zijn, zoo verzoek ik U vriendelijk mij dit te willen mededeelen, opdat Vastenburg uit eigen beweging het feit bij zijn chef kan melden. Mocht dit schrijven in eenig opzicht de noodige bescheidenheid mijnerzijds te buiten gaan, zoo verzoek ik daarvoor bij voorbaat excuus. Uw berichten met belangstelling wachtend, teeken ik met de meeste hoogachting,

Z. Bruins Slot,

Burgemeester van Nijkerk

Helaas viel niet in het archief te achterhalen om welk voorval het ging. In ieder geval was het geen zwaar vergrijp, want de strafmaat was gering. Vastenburg kon zijn werk bij de PGEM gewoon blijven voortzetten

In hun huis aan de Lazarusweg was voldoende ruimte om een drukkerijtje op te zetten. Ze kregen daarbij de hulp van de bekende Nijkerker Van de Ridder, eigenaar van de drukkerij. Die zorgde voor papier en drukinkt. Ook de familie Hof werd erbij betrokken. Er werden illegale pamfletten gedrukt en ook verspreid. Voor deze verspreiding zorgden de beide dochters van de familie Hof, 16 en 17 jaar.

Ook boden Klaas en Annie hulp aan onderduikers, ook Joden waarop de nazi's het gemunt hadden. Er werd zelfs 'koppeld' van 7,50 gulden uitgelooft voor het aanbrenge van Joodse onderduikers. Annie onderscheidde zich, door de Joodse familie De Liever te hulp te komen, om uit handen te blijven van de nazi's. In de Volkskrant van 15 november 2023 staat een necrologie van de in Nijkerk geboren Jood Louk de Liever (1939 - 2023). In het voorjaar van 1942 bracht Annie de peuter Louk, achter op de damesfiets, van Nijkerk naar Amsterdam. Zo'n zestig kilometer fietsen in bezet Nederland. Een zeer moedige daad. Daar werd Louk op een onderduikadres ondergebracht. Helaas voor hem was er een overbuurman, die hem verraadde, om het zogenaamde 'koppeld' op te strijken. Dat gebeurde in

1944. Louk de Liever werd op transport gesteld naar kamp Westerbork. Met het laatste transport werd hij vanuit Westerbork naar Bergen-Belsen gedeporteerd. Na enige tijd werd hij versleept naar Theresienstadt in Tsjecho-Slowakije. "Als het treinspoor niet was gebombardeerd, was KZ Auschwitz onze bestemming geweest." Gelukkig overleefde Louk de Liever al deze verschrikkingen. Na de oorlog deed hij veel vrijwilligerswerk. Nog tijdens zijn leven, heel bijzonder, kwam er in Nijkerk een De Lieverhof. Nog een ander gezinslid van De Liever werd in 1944 geholpen door Annie Vastenburger. Op 28 oktober was De Liever naar Epe gevlucht, omdat de Duitsers hem op de hielen zaten. Daar werd hij door Annie Vastenburger opgehaald, nu met een tandem. Op deze tandem fietsten ze van Epe, binnendoor, naar Nijkerk, waar hij onderdook bij Zwet op het Verlaat.

In de nacht van zaterdag 30 september op 1 oktober 1944 pleegde een verzetsgroep uit Putten een mislukte aanslag op een personenauto van de Wehrmacht. Een verzetsman, Frans Slotboom, en de Duitse luitenant O. Sommer werden gedood tijdens de schotenwisseling. De Duitsers wilden een zware vergeldingsmaatregel toepassen: een razzia in Putten. Ook in de Nijkerkse wijk Schiphorst werd jacht gemaakt op bewoners, omdat de aanslag bij de Oldenallerbrug plaatsvond, dicht bij Nijkerk, dan bij Putten. In totaal werden 22 Nijkerkers opgepakt en afgevoerd via Kamp Amersfoort naar KZ Neuengamme. Slechts twee Nijkerkers overleefden de Duitse concentratiekampen: Breunis van Bokhorst en Melis de Vries. Bovendien, als extra strafmaatregel, werden op die bewuste zondag 1 oktober 1944 44 personen gegijzeld en opgesloten in de raadzaal van het stadhuis. Onder hen waren burgemeester Z. Bruins Slot en de gemeentesecretaris G.A. Vermeulen. Zij moesten namen doorgeven van Nijkerkers die 'Duits-vijandig' waren. Zij weigerden dat te doen en toen namen de Duitsers een telefoonboek en gingen daarmee aan de slag. In totaal werden nog eens 25 mannen opgepakt in de stad. Van een aantal mannen die niet direct gegijzeld kon worden, werden toen de vrouwen gearresteerd, 17 in totaal. Onder hen bevond zich ook Annie Vastenburger. Eigenlijk hadden de Duitsers het voorzien op haar man, omdat hij raadslid voor de SDAP was geweest. Later verklaarde Annie, dat haar man 'aan het fietsen' was. Klaas Vastenburger had echter een tip gekregen en had net op tijd de dans kunnen ontspringen door onder te duiken bij zijn zuster Marie Pijpers - Vastenburger in dezelfde straat, tegenover zijn woonadres. De nazi's arresteerden toen maar Annie. Zij werd na vier dagen vrijgelaten, net als alle andere vrouwen en enige oudere mannen. Het zwaard van Damocles hing boven het hoofd van de achterblijvers. Elk moment kon het bevel tot executie komen. Twee maanden zaten de gegijzelden opgesloten, maar gelukkig werden ze op 30 november 1944 weer vrijgelaten. De drie jongsten, onder wie Lub Cousijnsen kwamen pas vrij op 4 december. Cousijnsen vertelde mij dat meerdere gegijzelden af en toe naar huis mochten, maar dat ze moesten beloven absoluut weer terug te keren, anders zouden daar de andere gegijzelden onder moeten lijden. Familieleden brachten elke dag voedsel voor de in de raadzaal opgesloten Nijkerkers.

In februari 1945 kreeg Annie Vastenburger enige politieagenten, toen marechaussee genoemd, aan de deur. Ze werd gearresteerd en opgesloten in een cel in de marechausseekazerne, het politiebureau, in het Van Reenenpark. Na enige dagen werd ze weer vrijgelaten. De Duitsers, in wiens opdracht de Nijkerkse agenten opereerden, hadden wel degelijk de familie Vastenburger in het vizier gekregen.

Verzetsgroep Rolls Royce:

Het huis van Klaas en Annie Vastenburger aan de Lazarusweg 2 in Nijkerk diende tijdens de oorlog ook nog eens als onderkomen voor de verzetsgroep Rolls Royce. Het was een kleine en daardoor minder bekende verzetsgroep in Nederland. Veel bekender waren de drie grootste verzetsorganisaties: Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers (LO) en de aan deze organisatie verbonden Landelijke Knokploegen (LKP), de Orde Dienst (OD) en de Raad van Verzet (RVV). Op bevel van de Nederlandse regering in Londen moesten deze verzetsgroepen fuseren. Op 5 september 1944 werd de Nederlandse Binnenlandse strijdkrachten (NBS) opgericht.

Rolls Royce werd eind 1943 opgericht, maar in 1944 gaf oud-generaal Koot, leider van de NBS, deze kleine verzetsgroep deze naam. Rolls Royce zo vernoemd naar de auto, die ook weggebruiker was, net als de koeriers. Allen zij deden het niet met zo'n dure auto, maar heel vaak per fiets. Hun werk was berichten, in bezet gebied, van het ene verzetsadres naar het andere over te brengen. Ook werd er belangrijke geheime militaire informatie over de Duitsers doorgeseind naar Londen. Het waren voornamelijk jonge leden die de harde kern vormden van deze organisatie. Daar konden Klaas en Annie bepaald niet meer toe gerekend worden, maar ze sloten zich begin september 1944 wel bij deze organisatie aan. Zij en ook andere leden hielden zich vooral bezig met het drukken en verspreiden van illegale blaadjes en vlugschriften Ook werd hulp geboden aan Joodse onderduikers en mannen die geen dienst wilden doen voor de Arbeitseinsatz en Duitsland. Toen Zuid-Nederland was bevrijd, begin september 1944, zorgde mensen van Rolls Royce voor de berichtgeving door de vijandelijke linies.

Uiteindelijk werd de verzetsgroep Rolls Royce opgerold door het verraderswerk van de beruchte Anton van der Waals. Ook in deze verzetsgroep had van der Waals zich met zijn 'gladde praatjes' weten binnen te werken. Hij speelde ook hier weer met veel genoeg zijn judasrol voor de Sicherheitsdienst. Begin maart 1945 werd bijna de gehele Rolls Roycegroep gearresteerd. Zo ook de familie Vastenburg. Bij hun arrestatie aan de Lazarusweg was de verrader Van der Waals hoogstpersoonlijk aanwezig.

Arrestatie op 1 maart 1945:

Klaas en Annie werden door de SD in hun eigen huis gearresteerd en vervolgens opgesloten in de Willem III-kazerne in Apeldoorn. Daar zaten vele andere verzetsmensen opgesloten, o.a. veel zogenaamde Todeskandidaten. Ze werden daar door vooral Belgische SD'ers op beestachtige wijze verhoord. In haar dagboekje schreef Annie er het volgende over:

'Al onze goederen werden in beslag genomen. Weggevoerd naar Apeldoorn Drie weken daar gevangen gezeten. [...] Ik werd ondervraagd door Duitsers, die ik smeekte om de kogel, want ik was als de dood voor martelingen. De Duitsers wilden weten welke mensen wij in huis hadden. Maar wij kenden de werkelijke namen van de mensen die we in huis hadden niet.' Ook haar man Klaas zat opgesloten in de Willem III-kazerne. Slechts één keer zagen ze elkaar op de trap in de gevangenis in een glimp. Kort na de arrestatie schreef Annie daarover in haar dagboekje: 'We hebben elkaar nog aangekeken. Ik draag dat beeld nog altijd bij me.'

Annie werd als enige vrouw uit Nijkerk met een groot aantal andere vrouwen, o.a. wel veertien uit Putten die bijna allemaal betrokken waren bij het verzet, op transport gesteld naar Kamp Westerbork.

Mislukte aanslag op Rauter bij de Woeste Hoeve op 6 maart 1945:

Kort na hun arrestatie vond er in Apeldoorn, waar ze zaten opgesloten, een zeer noodlottig incident plaats. Een verzetsgroep, bestaande uit zes man, onder leiding van Geert Gosens, had een vrachtwagen nodig voor een overval op een slachterij in Epe. Het verzet en veel onderduikers en evacués uit Arnhem hadden veel voedsel nodig. De slachterij zou overvallen worden en een vrachtauto was dus nodig voor het transport van het vlees, dat ze hoopten buit te maken. 's Avonds tegen 22.30 uur legden ze een hinderlaag. Het was stikdonker. De verzetsmannen waren gekleed in Duitse uniformen. In de verte hoorden ze een zwaar gebrom aankomen. Dat was het geluid van een vrachtauto, dachten ze. Het was echter de BMW-auto van de hoogste SS-generaal in Nederland: Hanns Albin Rauter. Hij had de gewoonte om in een open BMW rond te rijden. Zo ook die avond. In

de auto zaten de chauffeur en een ordonnans van de Waffen-SS. Toch hielden de verzetsmannen de auto aan en schrokken hevig, toen ze hun zaklampen inschakelden, dat het geen vrachtauto was, maar een personenauto. De inzittenden van de Duitse auto trokken hun wapens en er volgde een kort en hevig vuurgevecht. Rauter overleefde als enige, zwaargewond, deze aanslag. Niemand van het verzet had in de gaten, dat het Rauter was die ze onder vuur hadden genomen. Ze lieten hem voor dood achter. De volgende ochtend werd de zwaargewonde Rauter, hij had veel bloed verloren, door passerende Duitse soldaten gevonden. Hij was op het nippertje aan de dood ontsnapt. In een hospitaal in Apeldoorn werd hij opgelapt. Zijn gezicht was zwaar verminkt door een kogelinslag en hij had veel bloed verloren.

De vergelding van de Duitsers was zwaar, net als na de mislukte aanslag in Putten. Het was de Rijkscommissaris Arthur Seyss-Inquart zelf die daar de opdracht voor gaf, wel in nauw overleg met Karl Eberhard Schöngarth, een andere SS-generaal. Op 8 maart werden uit meerdere gevangenissen in Nederland gevangenen met bussen en vrachtwagens opgehaald. Het betrof vooral gevangenen die door de nazi's bestempeld waren als Todeskandidaten. Veertien gevangenen uit de Willem III-kazerne, ook Klaas Vastenburg, werden in alle vroegte uit hun cellen gehaald en overgebracht naar de plek van de aanslag bij de Woeste Hoeve. In totaal 117 man. Het vuurpeloton, bestaande uit veertig soldaten onder leiding van commandant Oskar Gerbig, stond al klaar. De gevangenen werden in groepen van ongeveer twintig personen op een aanhanger naar de executieplaats gebracht. De reden van de executie werd nog even voorgelezen: 'In de nacht van 6 op 7 maart is een lafhartige moordaanslag gepleegd op een auto met inzittenden van de Duitse bezettingsmacht. Als represaille voor deze aanslag zullen meerdere honderden terroristen worden doodgeschoten. Hiertoe behoort ook jij.' Daarna werden de gevangenen op bevel van de commandant doodgeschoten. Elders in Nederland, zoals in Kamp Amersfoort werden kort na de aanslag nog vele tientallen andere Nederlanders als vergelding geëxecuteerd.

Klaas Vastenburg was het enige slachtoffer uit Nijkerk. Ook viel er een Puttens slachtoffer te betreuren: Richardus Adrianus Formanoy, eigenaar van hotel De Spreng, nu de Chinese Muur. Hij verschaftte verzetsmensen onderdak in zijn hotel. Pas na haar bevrijding kreeg Annie het verschrikkelijk nieuws van de executie van haar geliefde man te horen. Wat een aangrijpend nieuws!

Kamp Westerbork: voorjaar 1945

Het verblijf van Annie, opgesloten op de vrouwenafdeling in de Willem III-kazerne, bleef beperkt tot drie weken. Gelukkig bleef zij gespaard voor de gruwelijke martelingen van de sadistische Belgische bewakers. Met een grote groep vrouwen werd zij op het eind van de oorlog, de geallieerden troepen waren in opmars, afgevoerd naar Kamp Westerbork in Drenthe. Daar werden ze ondergebracht in houten barakken en sliepen in kale houten britsen. In de oorlog was dat het doorgangskamp voor met name Nederlandse Joden. Er werden echter ook andere mensen opgesloten: vrouwen, kinderen en mannen. In het kamp, geleid door commandant Albert Konrad Gemmeker waren toen al meer dan 100.000 Joden gedeporteerd naar o.a. Auschwitz en Sobibor, de beruchte vernietigingskampen in Oost-Europa. In het kamp stonden ze bekend als politieke gevangenen. Bij aankomst werden hun haren kort geknipt, Herrenschnitt werd dat genoemd. Ze kregen blauwe overalls met grote rode nummers. Annie kreeg nr. 15 op haar rug van haar overall. In de werkbarakken moesten de vrouwen batterijen uit elkaar halen. Waardevolle onderdelen werden verzameld voor hergebruik. Het was smerig en ongezond werk. Per dag moesten ze 20 kg per persoon verwerken. Lukte dat niet, dan kregen ze geen eten. Toch hadden de vrouwen onderling in de spaarzame avonden nog een gezellige tijd met elkaar. Er werden gesprekken gevoerd over het thuisfront en zelfs veel gelachen en liedjes gezongen en gedichten voorgedragen. Zoals dit spotdicht, waar ze in haar dagboekje overschreef:

‘We zitten in Westerbork, we maken het goed.

Al duurt het nog jaren, wij houden moed.

En al zijn we verbannen van huis en van haard,

wij, vrouwen, blijven de moeite waard.’

Gelukkig was het maar een kort verblijf in dit kamp. In de verte kon je al het gerommel van de kanonnen horen. De Canadezen waren in aantocht. In haar dagboekje schreef Annie over de Tommies, de bijnaam voor de Engelse soldaten, maar het waren wel degelijk de Canadezen. Er ontstond paniek bij de Duitse bewakers. Op 11 april vluchtte als een van de eersten Gemmeker met een aantal stafleden, via de Afsluitdijk, naar Amsterdam. Dat lag in de ‘Festung Holland, waar de Duitsers nog steeds de bezettingsmacht uitoefenden. Een dag later werd kamp Westerbork bevrijd. Ook veel SD’ers gingen op de loop, maar een aantal Wehrmachtsoldaten besloot in totaal 116 vrouwen op transport te stellen. Annie was de enige vrouw uit Nijkerk in deze groep van 116. Uit Putten kwamen er maar liefst veertien vrouwen. Allen op de een of andere manier betrokken bij het verzet.

De vrouwenmars: 11 - 14 april 1945:

In haar dagboekje schreef ze o.a. er dit over:

‘Tot 11 april drie weken per 11 uur per dag dwangarbeid moeten verrichten. Toen met de Duitse troepen weggevoerd. Intussen is het aantal vrouwen gestegen tot 116. We moeten te voet. Even voorbij Assen werden we in een boerderij ingekwartierd. Het transport geschiedde steeds ‘s nachts’

Later kreeg dit transport de naam ‘de vrouwenmars’. De mars begon in de nacht van 11 op 12 april. Drie nachten lang, begeleid door 500 zwaarbewapende soldaten, trokken de vrouwen van Drenthe, over de heidevelden, richting Groningen. Onderweg werden bij boeren paardenwagens gevorderd om vrouwen te vervoeren die slecht ter been waren. Steeds leefden ze in angst te worden doodgeschoten. De Duitsers voelden de hete adem van de Canadezen in hun nek en lieten de 116 vrouwen op 14 april achter, om zelf nog op tijd bij de Afsluitdijk te kunnen komen, om zo uit handen te blijven van de Canadezen. Dit gebeurde in Grijpskerk. De opluchting onder de vrouwen was bijzonder groot.

In haar dagboekje schreef Annie:

‘Dan...14 APRIL - met allemaal hoofdletters – ONZE HISTORISCHE DAG! De Duitsers kregen het benauwd en het wonder geschiedde. Wij werden plotseling vrijgelaten. De vreugde hierover was groot.’

Eindelijk vrij, na vijf jaar lang daarop gewacht te hebben. Door inwoners van Grijpskerk werden de hongerige en vermoeide vrouwen heel gastvrij onthaald en opgevangen. Boter, spek, eieren, ham en (rogge)brood werden uitgedeeld. ‘Voor ons, hongerige vrouwen, was het geweldig’, schreef ze.

Over 18 april schreef Annie: ‘In den ochtend een hoerageroep. Prins Bernhard bij onze boerderij. [...] Er werden handen gedrukt, foto’s genomen. Het was werkelijk emotievol en eenvoudig zoals alles ging.’

Prins Bernhard, gearriveerd in een jeep. Bernhard had een goed oog voor zijn prins als verzetsman en was er als de kippen bij om de vrouwen te feliciteren met hun vrijheid.

Bij allen leefde echter de wens, om zo snel als mogelijk was, terug te keren naar hun woonplaats. Zo ook bij Annie. Soms kon ze meerijden met militairen, want veel auto's reden er toen niet in ons land. In de ochtend van 21 april 1945 kwam ze via Zwolle en Apeldoorn eindelijk weer thuis in Nijkerk. De stad was net een dag ervoor bevrijd en er werd veel gefeest, ondanks de vele tientallen doden die er waren gevallen bij de voortdurende beschietingen van de stad door de Canadezen. Dat deden ze om de Duitse bezetters te verjagen. Bij aankomst aan de Lazarusweg trof ze een leeg huis aan. Kort daarop hoorde ze voor het eerst van de dood van haar man. In haar dagboekje schreef ze:

'Na verlost te zijn uit het concentratiekamp (Westerbork) kwam ik thuis; leeg, geschokt, doelloos. Een gevoel van waarom moet ik nu weer beginnen. En toch moest ik verder, er was niets aan te doen.'

Begrafenis van Klaas Vastenburg: 29 mei 1945

Na de executie op 8 maart 1945 werden de 117 mannen in een massagraf, een kuil van maar liefst 50 meter, op de begraafplaats Heidehof in Ugchelen, gemeente Apeldoorn, begraven. Zeer zorgvuldig werden de slachtoffers in deze kuil gelegd. In dezelfde volgorde waarin ze langs de weg bij Woeste Hoeve gelegen hadden. Hierdoor was het achteraf nog mogelijk vast te stellen uit welke gevangenen de slachtoffers afkomstig waren. Op 29 mei werd Klaas herbegraven in Nijkerk. Leden van de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten (NBS) waren nauw betrokken bij deze herbegrafenis. Een eerbetoon aan hun gevallen kameraad. Duizenden bezoekers brachten toen Klaas de eer, die hij verdiend had met zijn moedig optreden in de oorlog. Bij het graf waren de nodige toespraken. Het woord werd gevoerd door zijn collega SDAP-raadslid Kuis, de heer De Boer van de PGEM, de verzetsman Veenendaal namens de NBS en tot slot burgemeester Bruins Slot. Mevrouw Vastenburg bedankte alle sprekers en aanwezigen, voor de laatste eer aan haar man bewezen. Ontroerend wat ze zei over haar man: 'Klaas, we hadden toch afgesproken dat we samen zouden heen gaan? Wat moet ik nu alleen.' Het maakte diepe indruk op de aanwezigen.

Postuum werd na enige jaren aan Klaas Vastenburg nog het verzetshedenkingskruis verleend.

Het 'foute' Kamp Laan 1914 in Amersfoort

Direct na de bevrijding van Kamp Amersfoort op 19 april 1945 werd de kampleiding overgedragen aan het Rode Kruis. Voor hun medewerkster Loes van Overeem brak haar 'finest moment' aan. Vanaf september 1944 had ze veel goed werk verricht voor de gevangenen in het kamp. Ze kreeg de bijnaam 'de witte engel'. Ze werd kampcommandante na de aftocht van de Duitse kampleiding. Na hun vertrek sprak ze de ongeveer 500 gevangenen toe, staande op een stoel. Tot 7 mei 1945 had ze de leiding, toen namen de Canadese bevrijdingstroepen het van haar over.

Het voormalige kamp werd niet ontmanteld, maar ingericht als interneringskamp voor collaborateurs, oud- NSB'ers. In de volksmond werd het kamp toen 'het Foute Kamp' genoemd. In heel het land kwamen er zeker 125 van dit soort interneringskampen: in de voormalige concentratiekampen, zoals Amersfoort, Westerbork en Vught en leegstaande kazernes. In totaal werden er na de oorlog zeker 130.000 landverraders opgesloten in afwachting van hun proces. Koningin Wilhelmina sprak al op 3 april 1942 in een rede op Radio Oranje uitgezonden door de BBC vanuit Londen, dat 'er geen plaats meer was voor landverraders in de naoorlogse Nederlandse samenleving.'

Eind mei 1945 droegen de Canadezen de kampleiding over aan het Militair Gezag, dat zolang er nog geen regering was, ons land bestuurde. Het Militair gezag bepaalde dat het voormalige doorgangskamp Amersfoort dienst moest doen als interneringskamp voor mannen en vrouwen en soms zelfs kinderen, die lid waren geweest van de NSB. De eerste tijd verbleef er ook nog een aantal

zieken, een Rode Kruiskamp. Daar had Loes van Overeem tot 1 september 1945 de leiding. Bovendien deed het kamp dienst als opslagplaats voor de Canadezen.

Wil Herpers werd de eerste kampcommandant op 14 juli 1945. Het kamp kreeg als officiële naam: 'Kamp Laan 1914'. In het kamp werden behalve NSB'ers ook landverraders en oorlogsmisdadigers opgesloten. Voor de gevangenen heersten er strenge regels. De mannen en de vrouwen werden gescheiden van elkaar ondergebracht in aparte barakken. De kinderen bleven meestal bij de moeders. Er werden advertenties geplaatst voor de werving van bewakingspersoneel. Meestal waren het oud-verzetsmensen, politieagenten en oud-soldaten. Er moest gewaakt worden, dat de bewakers geen eigen rechter gingen spelen. De bewakers, vaak afkomstig uit Amersfoort, Hoevelaken, Nijkerk en Bunschoten, beschikten niet over wapens. De angst bestond dat er wellicht wraak genomen zou worden op de 'foute' landgenoten. Er moest gewaakt worden dat het geen 'Bijltjesdag' zou worden. Toch liep het regelmatig uit de hand. Meerdere gevangenen kregen om het lichtste vergriep 'de koude douche'. Spiernaakt werden ze 15 à 20 minuten met ijskoud water uit een brandslang bespoten. Een andere populaire straf was 'grammofoonplaatjes draaien'. De strafklant moest een wijsvinger in de grond zetten, de andere in een van zijn oren en dan heel snel om zijn as draaien. Ging het niet snel genoeg, dat kregen ze met een stok harde klappen. Zo zijn er zeker 28 gevangenen in de periode mei 1945 - september 1946 gestorven in het Kamp Laan 1914. Door mishandeling, ondervoeding van enige baby's en zelfmoord. De gevangenen werden aan het werk gezet: met blote handen prikkeldraadversperringen opruimen, cokes kloppen, oude barakken afbreken, stobben rooien op het landgoed 'De Treek'. In de houtzagerij moesten ze kachelhout hakken, of werken in de kompenmakerij. Ook moest er buiten het kamp gewerkt worden in de moestuin of kwekerij. De aardappels moesten geroid worden en de schadelijke coloradokevers gevangen. Toch verliep de voedselvoorziening stroef en er was gebrek aan van alles en nog wat.

Al snel zag het Militair Gezag in dat er voor de vrouwen in het kamp vrouwelijke medewerkers aangesteld moesten worden. Door het voormalige verzet in Nijkerk werd Annie Vastenburger voorgedragen voor de post van commandante. Wie was er nu geschikter dan zij: voormalig bewoonster van Amersfoort, in het verzet gezeten en zelf gevangene in Apeldoorn en Westerbork. Bovendien ook nog eens werkzaam geweest als sociaal werkster. Zij zou geknipt zijn om leiding te voeren over de vrouwen en de meisjes in het Kamp Laan 1914.

Kampcommandante van 4 juni 1945 tot 12 januari 1946:

Annie Vastenburger aarzelde geen moment en nam deze uitdaging direct aan. Alles beter, dan thuis zitten te kniesoren en te peinzen over het drukkende verlies van haar geliefde man. Op 4 juni 1945 ging ze aan de slag. Na haar afscheid schreef ze een lange brief: 'Mijn herinneringen als kampcommandant 1945 - 1946 te Amersfoort. NSB Kamp'. Een aantal goede bekenden ontvingen deze brief, waarin ze o.a. het volgende schreef:

'Het kampleven was me niet vreemd, met dit verschil dat ik nu de lakens uitdeelde. Mijn resolute optreden dwong dan ook verbazing en bewondering af. Al spoedig nam ik mijn plaats in, zoals ik voelde dat ik moest innemen. Zeer begrijpelijk werd dit niet door allen begrepen. Voor mij was hoofdzaak dat de toenmalige commandant, den heer Herpers, dit optreden uitstekend vond.'

Voor de opgesloten NSB-vrouwen begon de werkdag al om 07.30 uur. Barakken moesten schoongemaakt, kousen en sokken gestopt, kleding versteld en grote partijen groenten moesten schoongemaakt worden. Ook werden er vrouwen tewerkgesteld in een Amersfoortse conservenfabriek of wasserijen. Ook gebouwen in de stad moesten schoongemaakt worden. Van 12.00 - 14.00 uur was er tijd voor het middageten. Van 14.00 - 17.30 uur moest er weer gewerkt worden. Dan was er tijd voor het avondeten. Daar na was er tijd voor ontspanning: lezen en spelletjes

doen. Om 22.00 uur ging het licht uit. In haar optreden kon Annie Vastenburger best hard optreden. Als er iets niet naar haar zin was, volgde een hard verhoor. Waren er in haar ogen redenen om te straffen, dan werden dir ook uitgevoerd: kaalknippen bijvoorbeeld, de nacht in een kale en koude bunker doorbrengen, of zelfs 'de koude douche'. De vrouwelijke gevangenen beklagden zich bij haar dat er te weinig en te slecht eten was. Ook was er een groot gebrek aan medische verzorging. Er waren in de barakken te weinig wc's en douches en geen warm water!

Ook bewaaksters die niet goed functioneerden kregen van haar de wind van voren en soms volgde er ontslag. Dat zette kwaad bloed. Men ging zich beklagen bij de commandant. Herpers hield Annie Vastenburger de hand boven het hoofd, maar zijn opvolger in december 1945, de heer Soons, niet. Soons liet zich beïnvloeden door de lasterpraat van de ontslagen bewaaksters. Annie voelde zich in haar eer aangetast door de intriges van ontslagen kamppersoneel en roddelpraatjes van bepaalde gevangenen. In genoemde brief van januari 1946 schreef ze:

'Ik was verminkt en verwrongen door de moffen en dat wreekte zich soms in mijn werk. Ik was ongevoelig voor de waarschuwingen of wat dies meer zij, zo was ik.' [...] Deze vrouwen moesten allen, de een vroeger, de ander later, de maatschappij weer in. Dat was de centrale gedachte van mij.'

Ze voelde zich in de steek gelaten en diende haar ontslag in, dat haar op 12 januari 1946 werd verleend. Toch betekende dit eervol verleende ontslag een grote opluchting voor haar:

'Ik voelde me als het ware voor de tweede maal bevrijd. Zelfs mijn personeel dat mij toen in de steek liet bekennen nu schuld. Doch gedane zaken nemen geen keer. Ik hoop met de ervaringen opgedaan mijn voordeel te kunnen doen. Amsterdam, 1946'

Amsterdamse periode: 1946 - 1984

Door al deze gebeurtenissen voelde Annie zich door bijna iedereen in de steek gelaten en verbitterd. Ze wilde letterlijke en figuurlijk afstand nemen van Amersfoort en Nijkerk. Door de contacten die Klaas al had opgebouwd in Amsterdam, besloot ze begin 1946 te verhuizen naar de hoofdstad. Daar woonde ze op meerdere adressen, maar de laatste jaren van haar leven woonde ze vijfhoek in een flat aan het Overtoomseveld. De eerste jaren verdiende ze ook in Amsterdam de kost als sociaal werkster.

In een interview met de journalist J. Kingmans vertelde ze, dat één keer, op 8 maart 1948 naar Apeldoorn was afgereisd. Ze wilde lopend de route maken die Klaas van de Willem III-kazerne naar de Woeste Hoeve had gemaakt, waar hij toen geëxecuteerd was. In datzelfde interview vertelde ze ook, dat ze acht jaar na deze gebeurtenis psychisch was ingestort. Al het verdriet en het schrijnende gevoel van het grote gemis van Klaas werd haar toen te veel. Op de vraag van Kingmans: 'Heeft de oorlog u ernstig verwond?', antwoordde ze:

'Psychisch verschrikkelijk sterk. Er is altijd een enorme druk. Als ik maar lees, naar mijn muziek luister, of reis, dan ben ik een vogel. Het is een soort vlucht...en toch ook weer niet. Het ergste was, dat ik klaar was voor de dood, die niet kwam. Waarom Klaas wel en ik niet. Ik was er kapot van.'

Toch krabbelde Annie weer op uit het diepe dal. Gelukkig kreeg ze als oorlogsweduwe een uitkering van de Stichting 40 - 45. Oorlogsslachtoffers konden aankloppen voor ondersteuning. In 1947 werd die steun wettelijk geregeld in de Wet Buitengewoon Pensioen (WBP). Als alleenstaande kon ze daar goed van rondkomen. Ze hield van lezen en schafte enorm veel boeken aan. Journalist Kingmans beschreef dat haar flatje er vol mee stond. 'Boeken over karakterkunde, psychologie, criminologie en seksuele afwijkingen. Haar kamer puilde uit van boeken, artikelen, prenten en foto's.' Ook vertelde ze Kingmans dat ze graag op reis ging. Toen Kingmans haar in 1970 bezocht was ze 68 jaar. Ze vertelde

dat ze kort na de Zesdaagse oorlog van 1967 een bezoek aan Israël had gebracht. Het jaar daarop was ze in het toenmalige Tsjecho-Slowakije, waar kort na haar vertrek in 1968 de Russen invielen en op brute wijze een einde maakte aan de westersgezinde regering Dubcek. Kortom, ze zat niet stil. Wel werd ze nog getroffen door een oogkwaal. Aan een oog werd ze blind in 1969. De EO-gids vermeldde dat ze op hoge leeftijd nog altijd actief was. Zo zetten zij zich in voor hulpbehoevende ouderen en verzorgde ze ook nog een oude Joodse man, die invalide was. Typerend voor Annie. Oog hebben voor een ander.

In het laatste grote interview dat de Nijkerkse journalist Bert Pol met haar hield voor de Nijkerksche courant van 21 maart 1980 vertelde ze nog het volgende: 'Enige keren per jaar bezoek ik nog enige bekenden in Nijkerk. Ook breng ik dan altijd een bezoek aan het graf van mijn man. [...] Ik kan nog bidden en ik kan nog voor 50 procent zien. Dat is een godsgeschenk. Omkijken heeft geen zin meer. [...] Wat betekent hedentendage nog een mensenleven? Er is nog altijd oorlog en op vele plaatsen in de wereld worden nog steeds mensen afgemaakt.' Woorden die vandaag de dag nog steeds gelden!

De fysieke aftakeling zette zich door en op 30 augustus 1984 overleed Annie op 82-jarige leeftijd in Amsterdam. Al eerder had ze besloten dat ze haar lichaam na haar dood wilde schenken aan de wetenschap. Ze werd dus niet ter aarde besteld in het graf bij haar man op de Nijkerkse begraafplaats. Daar werden wel later de moeder van Klaas Vastenburg en zijn gescheiden lievelingszuster Jansje Kuis - Vastenburg begraven.

Conclusie:

Klaas en Annie Vastenburg waren zeker geen doorsnee gezin. Beiden hadden een groot rechtvaardigheidsgevoel en net zo'n groot hart voor de verdrukten in de maatschappij. Dat uitte zich in zijn politieke loopbaan als raadslid voor de SDAP in Nijkerk. Bij Annie kwam dat tot uiting in haar werk als gezinsverzorgster. Met raad en daad stonden ze mensen ter zijde. Dat uitte zich op een bijzondere wijze in de oorlog. Beiden waren een verklaard tegenstander van het naziregiem, terwijl veel andere Nederlanders wegkeken. Het echtpaar Vastenburg nam het direct op voor de vervolgte Joden, in Nijkerk, maar ook elders. Ook boden ze hulp aan onderduikers, die niet tewerkgesteld wilden worden in Duitsland in het kader van de Arbeitseinsatz. In hun eigen drukkerij gaven illegale pamfletten uit. Dat kostte Klaas het leven en dat van Annie werd daardoor ook verwoest. Direct na de bevrijding werd er echter door het voormalig verzet een beroep op haar gedaan. Ze werd gevraagd commandante te worden van de vrouwenafdeling van het 'Foute' Kamp Laan 1914. Ze begon enthousiast, maar het eindigde in een bittere teleurstelling begin januari 1946. Ze voelde zich in de steek gelaten. Toch moest ze door met haar leven, maar verbitterd als ze was, besloot ze letterlijk Nijkerk achter zich te laten. Ze ging wonen in Amsterdam en was daar ook nog enige tijd actief als sociaal werkster. Ontzettend veel boeken las ze, maar ook reizen verschaften haar de nodige afleiding. Ook zette zij zich op oudere leeftijd nog in voor hulpbehoevende mensen. Ze overleed in haar woonplaats Amsterdam. Zowel Klaas als Annie hadden zich eensgezind met hart en ziel ingezet voor de medemens in nood. Dat typeerde hun leven.

Bronnen en literatuur:

E.H. de Graaf, Interview met Lub Cousijnsen, 23 mei 2008 in Nijkerk

Verzetsmuseum, Amsterdam: dossier van Annie Vastenburg. Dat dossier bestond o.a. uit: insteekboekje/dagboekje, documenten, foto's en krantenartikelen:

Nijkerksche Courant, 6 maart 1973, interview van journalist Bert Pol met Annie Vastenburg

Nijkerksche Courant, 21 maart 1980, interview van journalist Bert Pol met Annie Vastenburg

Interview van journalist Joh. Kingmans met Annie Vastenburger. Onbekende krant en niet gedateerd.

Nijkerk: Gemeentearchief. Raadsnotulen uit de jaren 30

Gemeentearchief bezocht op 18 en 25 april 2023.

P. de Zeeuw J. Gzn, e.a., Nijkerk 1940 – 1945, Nijkerk, 1995

Traces of War: Klaas Vastenburger

David Barnouw, Biografisch Woordenboek van Nederland 1880 - 2000: Antonius van der Waals, geheim agent en infiltrant (1912 - 1950), 2013

Anton van Renssen, 'Gekkop' Hoe burgemeester Zwaantinus Bruins Slot Nijkerk de oorlog doorloofde, Nijkerk, 2020

Karel Berkhuisen, Verzet via het geheime telefoonnet. De opmerkelijke rol van het PGEM/telefoonnet tijdens de Tweede Wereldoorlog, Doetinchem, 2016

Henk Berends, Woeste Hoeve 8 maart 1945, Kampen, 1995

Richard Schuurman, Spoor naar Woeste Hoeve De zoektocht naar de geëxecuteerde piloot Czeslaw Oberdak, Hilversum, 2012

Theo Gerritse, Rauter, Himmlers vuist in Nederland, Amsterdam, 2018

Richard Hoving, Het 'foute' Kamp. De geschiedenis van het Amersfoortse interneringskamp Laan 1914, Rotterdam, 2011

De Volkskrant, 15 november 2023, journalist Iwan Tol, Het eeuwige leven Louk de Liever (1939 -2023)

Interview in Putten met Gesa van Losenoord - Vastenburger, 24 november 2023

Telefonisch interview met Ruud Kuis, kleinzoon van Jansje Kuis - Vastenburger, 18 januari 2024

Evert de Graaf, januari 2024

Puttens historicus